

A megújító hagyomány

A hagyomány működése napjaink vallásgyakorlatában*

Rövid írásom a hagyomány működését vizsgálja napjaink vallási gyakorlatában egy konkrét esettanulmány kapcsán, ám megkísérel néhány tendenciaszerűen érvényesülő tanulságot is levonni. Ezért két szálon fut. Egyrészt a vallás, a vallási gyakorlat szempontjából reflektál a hagyomány értelmezésére és annak megjelenésére a vallási gyakorlatban, valamint szemügyre veszi napjaink ünnepi vallásgyakorlatában érvényesülő jellemzőket.

1. A katolikus teológiában a hagyomány „Olyan tanítás megnyilvánulása, amelyet nem a Szentírás közvetített (vagy felbukkanhat akár a nem sugalmazott írásokban), ám amit hiteles lelkipásztorok sora örökített korról korra. Mint kinyilatkoztatás Krisztus szájából vagy a Szentlélek sugalmazásából kellett közvetlenül az apostolokhoz kerülni. Még szélesebb értelemben olyan tanítások megjelölésére használják, amelyek vagy írásban, vagy szójhagyományban fogalmazódnak meg, miként a 2 Thesz 2,14 írja: »Tartsátok meg a hagyományokat, amelyeket tanúlatok akár beszéd, akár levelünk által«¹

A protestáns felfogás, mivel szemléletét a Szentírásra építi, a hagyományt elveti, azt emberi találmánynak tartja.² A gyakorlatban azonban mégis minden keresztény felekezet kialakítja a maga saját és sajátos hagyományát, amit (a fenti katolikus értelemben) nem rögzített tanításként, szokásként értelmez.

A hagyománynak azonban a vallási és egyházi gyakorlatban megtalálhatók egyéb értelmezései is (Vö. Anttonen 2005). A vallási életben is megtaláljuk a hagyományt mint reflekszivitást az előző generációk vallásgyakorlásával kapcsolatban. A II. Vatikáni Zsinat után a katolikusoknál ez részben visszatérést jelentett egy (re-konstruált) múltbeli helyzethez, részben pedig annak

* A tanulmány eredeti megjelenési helye: Landgraf Ildikó, Nagy Zoltán (szerk.) *Az elkerülhetetlen: Vallásantropológiai tanulmányok – Vargyas Gábor tiszteletére.* Budapest: PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék; MTA BTK Néprajztudományi Intézet; L'Harmattan Kiadó; Könyvpont Kiadó, 2012, 623–638.

¹ *Cath. Dictionary* 1958, 498., *Praktisches Lexikon der Spiritualität* 1992, 1286–1288., *Kat. Lex.* IV. 1998. 472.

² A magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon nem is ismeri ezt a címszót. Vö: Zoványi 1977. Szent Pál levelének részletét a Vulgata fordítása alapján idézem!

teljes elvetését jelentette. A hagyomány tehát nem áll szemben a modernitással, amikor a kulturális folyamatosság metaforájaként használjuk. Ez a vallási életben fontos, mert a hagyomány a társadalmi valóság modelljeként jelenik meg, normatív és kognitív tájékozódást biztosít³ a vallásos ember és a vallási közösség számára is. Ezért, írja Gisela Welz, „a hagyomány nem pusztán a múlt szokásainak értelem nélküli reprodukciója, hanem inkább válasz a jelen kihívásaira ... korszerűnek lenni annyit tesz, hogy önreflekszívék vagyunk a hagyománnyal kapcsolatban” (Welz 2001, 6). A hagyomány olykor épp a megújulás/megújítás eszköze lehet (Verebélyi 2005, 124). Ezt látjuk majd esettanulmányunkban is.

2. Napjaink európai és magyar vallásgyakorlatában számos folyamat van jelen. Megfigyelhető egy alapvető laicizálódás (mondják szekularizálódásnak is), ami praktikusán az intézményesült egyházaktól, vallásoktól való tömeges elfordulást jelenti. Megfigyelhető egy vallási individualizálódás, amikor az egyén saját ízlése és igénye szerint alakítja vallási gyakorlatát és felfogását. Ennek formája egy brikolázs vagy patchwork vallásosság, amikor vallási felfogásának, gyakorlatának elemeit éppen igényeinek, szituációjának megfelelően válogatja össze, kialakítva annak akár szinkretikus jellegét is. Jellemzi napjaink magyarországi gyakorlatát is a keresztény gyökerű karizmatikus vallások, vallási mozgalmak, a keleti gyökerű új vallások, valamint a neopogány mozgalmak jelenléte. Mindezek természetesen erodálják az ún. történelmi keresztény egyházakat, közöttük a római katolikus egyházat, amely szintén nem marad érintetlen ezektől a változásoktól. Napjaink vallási gyakorlatát a II. Vatikáni Zsinat által bevezetett változások alakítják. Ennek alapja a keresztény hagyományokhoz való visszatérés. Ám ez akarva-akaratlanul a globalizációval (katolicizmussal) szembeni nemzeti/nyelvi/helyi törekvéseket erősíti azzal, hogy az anyanyelvi liturgiát helyezi előtérbe. Ezzel ellentétes egy másik, a globalizációval–medializációval összefüggő hatás, amely a vallások világát is érinti: ez pedig a fesztivalizáció.

A rítusok, szokások, fesztiválok kutatása mint rítuskutatás régóta jelen van a kulturális antropológiai, folklorisztikai rítus- és szokáskutatásban. A fesztiválok szerepe és jelentése a társadalomban és a kultúrában ezért az egyik legkidolgozottabb fejezete a kutatásnak. Olyan klasszikus témákat és problémákat vizsgáltak a kutatók, mint a rítusok, szimbólumok; szertartások és ünneplés; látványosság; közösség; vendéglátó-vendég interakciói (és az idegen szerepe); liminalitás, karneváli jelleg, ünnepek; zarándoklatok; ezek hatása és jelentése (Getz 2010, 4; cf. Van Gennep 1965; Pieper 1963; Turner 1995; Falassi 1987).

³ Idézi Tiriyakian írását Anttonen 2005, 36.

Allessandro Falassi az ünnepeket klasszikus kulturális antropológiai szempontból úgy határozza meg, mint „az ünneplés szakrális vagy profán idejét, sajátos kötöttségek jellemeznek” (Falassi 1987, 2). Az ünnepek (fesztiválok) közösségi értékeket, ideológiákat, azonosságtudatot és folytonosságot ünnepelnek. Donald Getz bizonyos eseménynek ünnepként/fesztiválként való megnevezésében „a tematizált, nyilvános ünneplést” használja (Getz 2010, 21). Josef Pieper csak a vallási rítusokat és ünneplési formákat nevezi ünnepnek. Az ünnepnek számtalan formája és témája lehet, s az ünnep fogalmát gyakran tévesen használják. Ennek oka, hogy nincs egy széles körben elfogadott ünnep-tipológiánk (Pieper 1963, 55–69).

Napjainkban hatalmas érdeklődés van a fesztiválok, ünneplések mint kulturális jelenségek iránt, amelyek formálják egy-egy település arculatát, identitását és mítoszait mindenütt Európában, így a poszt-szocialista országokban is (Roth 2008). A vallási vagy profán ünnepek integrálják az emberi törekvéseket, belső közösségeket hoznak létre a társadalomban, amelyek közösen elfogadott gyakorlatot, felszabadultság, jókedv és izgalom légkörét alakítják ki. Az ünnepek ezáltal előmozdítják, hogy ez a vidám hangulat átterjedjen minden velük kapcsolatos tárgyra, helyre és jelenségre. A fesztiválok városi jellegű eseményként értelmezhetők (Karpinska-Krakowiak), de megjelennek vidéki környezetben is, különösen a vallási jellegű ünnepek (búcsújárás) és az újabban a helyi ételspecialitásokra épülő, s egyre szaporodó számú profán ünnepek (halászléfesztiválok, kolbászfesztivál stb.) (Hesz 2008).

Az ünnep- és fesztiválkutatások az ún. eseménykutatások elkülönült részeként tűnnek fel⁴ napjainkban, s egy kicsit hosszabban idézem Donald Getzt, a kutatók különböző szempontokból vizsgálják az ünnepeket és fesztiválokat: kutatják szerepüket a hely és a csoportidentitás kialakításában (Cohen 1995, 50); a fesztiválok és a fesztivál-turizmus kulturális hatását; a társadalmi és kulturális tőke kialakítását a fesztiválok által; a művészetek ápolását és a hagyományok őrzését; a fesztiválon való részvételből következő egyéni következményeket, beleértve a tanulást, az elvárt társadalmi és kulturális tőkét és egészséget. Elemzik a fesztiváloknak a társadalom és a kultúra számára értékét, valamint a fesztiválok megtartása iránt megnyilvánuló igényt (Getz 2010, 4–5).

Ezen az elméleti és módszertani alapon végeztünk 2009-ben kutatásokat egy észak-magyarországi kisvárosban, Gyöngyösön.

⁴ Ez a közgazdasági kutatásokból vált a társadalomtudományi kutatásokban alkalmazott kutatássá, főleg néhány kutató, pl. Donald Getz révén.

Esettanulmány – A Fájdalmas Szűzanya búcsúja és a hordozósobrok országos találkozója

Egy viszonylag nagy fa Pietà szobor áll a gyöngyösi ferences templom egyik oldalkápolnájában, amit csodatévőnek tartanak, és évente ezrek és ezrek keresik fel. A búcsús ünnep, a Fájdalmas Anya ünnepe szeptember 15-én van, de a búcsút szeptember 4. szombatján és vasárnapján tartják, hogy ezzel se zavarják a szomszédos Eger, az érseki székhely hasonló búcsú ünnepét a Szervita templomban, amit mindig szeptember 3. hétfőjén tartanak. Az ezredforduló után hanyatlásnak indult búcsús ünnepet a ferencesek a hordozósobrok országos találkozójának meghirdetésével akarták megújítani.

A gyöngyösi Ferences Rendház a Fájdalmas Anya szeptember végi búcsújával együtt, első ízben 2006-ben megrendezte tehát a hordozó körmeneti szobrok országos találkozóját. Maga a búcsús ünnep nem új, évszázadok óta mindig szeptember utolsó hétfőjén tartják. Ami új, az a hordozó Mária-szobrok országos találkozójának gondolata és eseménye, a szobrokat hordozó fiatalok: lányok és legények találkozóra meghívása volt. A meghirdetés előtt konzultáltak néprajzos szakemberrel.

A változtatást kiváltó igény a búcsús ünnep elszürkülése, látogatottságának csökkenése volt az ezredforduló után. A találkozó meghirdetésével azonban a gyöngyösi ferences rendház felélesztett és újra indított egy már majdnem kiveszőben lévő szokást és mozgalmat: az első évben (2006) 11, a második évben 36, a harmadik évben 57, 2009-ben pedig 62 hordozósobor volt jelen. Ez azt jelenti, hogy ennyi településen szerveződött újjá, vagy erősödött meg a máriás fiatalok közössége és a körmeneti szoborhordozás gyakorlata.

Maguk a ferences testvérek sem gondolták, hogy felhívásuk a hordozó szobrok országos találkozására ilyen vonzónak bizonyul. A szervező szerzetesek tehát nagyon jól ráéreztek a népi vallásosság mai igényeire. De pontosan mire? Miért lett a hordozósobrok országos találkozója rövid idő alatt ilyen népszerű? Hogyan zajlik a szervezés, hogyan változik meg egy tradicionális ünnep, hogyan zajlik maga a búcsús ünnep, s főleg – mi van a látványosság mögött? Egy örökölt kulturális minta alkalmazása milyen adaptációs mechanizmusokat követelt meg a szervezőktől, hogyan hatott mindez a működtető közösségre, a részvétel motivációira?

Az ünnep tér, idő és társadalmi koordinátái

A hordozósobrok országos találkozójának meghirdetése hatalmas erejű innovációnak bizonyult, amely önmagában megkövetelte a hagyomány alkalmazási

stratégiáinak és mechanizmusainak felülvizsgálatát és az új helyzetnek megfelelő megújítását.

A tér. Amíg a múltban a búcsús csoportok a közvetlen 50 kilométeres körzetből érkeztek, napjainkban már több száz kilométerről és külföldről, a szomszédos országok magyar plébániáiról is jönnek. Fontos összekötő szál a ferences kolostori hálózat. A búcsús ünnep vonzása lényegében az egész Alföldet, különösen annak északkeleti részét lefedi.

A helyszín hagyományosan – és 2008-ig – a ferences kegytemplom, a Fáj-dalmas Szűzanya szobrának őrzőhelye. A búcsúsok számának növekedésével azonban ez a belső tér szűknek bizonyult: ezért 2008-ben és 2009-ben a fő liturgikus eseményeket már a templomkertbe helyezték ki, ahol szabadtéri oltárt állítottak fel. A Mária-lányok és a hordozószobrok helye emellett a szabadtéri oltár mellett van. A körmenetet első évben még csak a templom körül tartották, manapság azonban az egész háztömböt körüljárják. A templomkert melletti utcarész és a templom előtti térszakasz a vásárosok területe. A vásár mérete évről évre nő, a rendház igyekszik szervezését kézben tartani.

A megújítás során tehát a teret funkcionálisan széthúzták, ez megkönnyítette a nagy létszámú búcsús tömeg mozgását. A térhasználat és a hordozószobrok elhelyezésének rendjét térképen rögzítették és rögzítik, amit jól látható helyeken (és az interneten) kifüggesztenek. A búcsús ünnep túlterjeszkedett tehát a templomon és a kolostoron, egyszerűen fogalmazva „kilépett a világba”. Ezzel párhuzamosan a meghívók, a beszámolók és a fényképek révén pedig megjelent a virtuális térben is, az interneten.

A búcsús ünnepnek köszönhetően a résztvevők körében olyan vélemény alakult ki Gyöngyösről, a kolostorról és a ferences barátokról, hogy ünneplésükben a korszerűség és a hagyomány keveredik (ezt reprezentálja a hagyományos vallási kultúra, ami a ferences vendégszeretettel és a sajátos ferences, a múltat és a jelent egyaránt reprezentáló fizikai térrel ötvöződik).

Az idő. A múltban az ünnep idejét, az ünnep vigíliáját, az ünnep éjszakáját, s a nappali szentmise idejét a hívek a kegyszobor közelében töltötték. Az események csúcsa a kegytemplomban megtartott vasárnapi ünnepi nagymise volt. A búcsús ünnep központi eseménye újabban a templomkertben megtartott ünnepi mise és az azt követő színes körmenet. Az ünnep fénypontja az Eucharisztikus körmenetre tolódott át, amin a zarándokok és a Gyöngyösre érkezett máriás csoportok lobogóikkal és hordozószobraikkal együtt vesznek részt.

Maga a *búcsús ünnep* az ünnep vigíliáján, szombat délután vette kezdetét. Szombat délutántól folyamatos gyóntatás volt a kolostorban. Késő délután megérkeztek az első zarándokcsoportok a hordozó Mária-szoborral, akik

a hagyományos forma szerint köszöntötték a Fájdalmas Anya kegyszobrárt. A mise után gyertyás körmenet volt a templom és a kolostor körül. Az esti szerzetesi óraima után, éjféltor, szentmise volt a kegyszobornál. A búcsúsok egy része a templomban virrasztott, keresztutat végzett, énekelt és imádkozott. A kolostorban a Máltai Szeretetszolgálat látta vendégül és szolgálta ki a virrasztó búcsúsokat.

Vasárnap a reggeli zsolozsma és szentmise után folyamatosan érkeztek a búcsús csoportok, a Mária-lányok, Mária-legények hordozószobraikkal és képeikkel, lobogóikkal. Minden csoportot fiatal helyi szervezők várták és igazították el pihenő-, átöltözőhelyükre. Dél előtt fél 9-től kezdődött a települések búcsúsainak beköszönése a kegyszoborhoz, ami a búcsús ünnepnek hagyományos eleme. Az ünnepi mise 10 órakor a szabadtéri oltárnál volt. Mise után szentségi körmenetet tartottak. Ez a körmenet az ünnepség csúcspontja, ebben vonultak fel a Gyöngyösre érkező csoportok hordozószobraikkal, lobogóikkal. A szertartást egy sajátos helyi ájtatosság, a Gyöngyösi Űrangyala imádság zárta.

A társadalom. A búcsú társadalmát a ferences plébánia és hívei, a vendéglátók és szervezők, az ünnepre érkező zarándokok, hangsúlyosan a Mária-lányok és Mária-legények alkotják. 2009-ben mintegy hat-hétezren voltak. Az esemény kezd látványossággá válni, a körmenet idejére sok néző lepi el külső szemlélőként az utcákat.

a) *A vendéglátók.* A plébánián a szervezés és a vendéglátás feladataiba az egyháztanács tagjai mellett a különböző plébániához tartozó lelkiségi közösségek, férfiak és nők, gyerekek, fiatalok és idősek bekapcsolódnak. Az esemény tehát megmozgatja a templom társadalmának egészét. A különböző részfeladatokra: a Mária-lányok és -legények, a búcsúsok fogadására, a búcsúsok étellel-itallal való ellátására, a tér kialakítására stb. felelősöket jelölnek ki, akik a búcsú két napján segítik az események gördülékeny lefolyását. Megmozdul a plébánia hívő közönsége is, hiszen a kiadásokhoz sokan hozzájárulnak adományaikkal, pénzzel vagy gyümölcscsel, süteménnyel. Azaz mindenki fontos, mindenki tud valami keveset hozzátenni az ünnepség sikeréhez. Tevékenységük legfőbb mozgatóereje a méltó vendégvárás és vendéglátás. A másokért végzett munka adja meg spirituális tartalmát ünneplésüknek.

Társadalmi szempontból nézve az események aktivizálják a plébánia közösségét, építenek az összetartozás tudatára, így segítenek ünnepelni és helyreállítani a helyi szokásokat és hagyományokat. Az emberek azért vesznek részt az ünnepi eseményeken, hogy közösségben cselekedjenek, és olyan alkotó és „hiteles” tevékenységet végezzenek, ami különbözik mindennapi rutinszerű cselekvéseiktől. Az ünnepek és a fesztiválok érzékelhető tapasztalatot kínálnak

a hitelesség és az egyszerűség megéléséhez és identifikációs alkalomként szolgálnak (Karpinska-Krakowiak).

b) *A zarándokok.* Míg korábban csak kb. egy 50 kilométeres körzetből, addig 2006 óta akár távoli településekről, sőt a mai országhatárokon túli településekről is jönnek zarándokok. Az egyszer megjelent települések a következő évben meghívót kapnak, mert a szervezők fontosnak tartják a személyes kapcsolatot. És el is jönnek ismét.

A búcsúra hagyományosan érkező zarándokok, valamint a hordozósobrok találkozási pontjára jövők részvételének motivációi különbözők lehetnek: 1. a zarándokokat (helyieket és az időseket) a Fájdalmas Anya tisztelete, a máriás búcsús ünnep inspirálja, 2. a hordozósobrok találkozási pontjára érkezőket pedig a nagy körmenet, a saját Mária-szobor és a máriás viselet megmutatása, a reprezentáció motiválja. Korosztályi különbségek is jól megfigyelhetők voltak.

Az esemény fő szereplői a *máriás fiatalok*. Részvételük vallási motivációja a Mária-tisztelet, amely azonban elszakadt a Fájdalmas Anya konkrét ünnepi tiszteletétől. Másik fontos inspiráló erő a hagyományörzés. Több településen a helyi népviseletet őrző, énekes és táncgyűttesek vállalták a szoborhordozás felújítását a búcsúi meghívás hatására. E helyeken (még?) nincs a lányokat irányító, összefogó Mária-dajka, míg másutt van, vagy újraszerveződött a tisztsége. Több folyamatosan működő máriás csoport saját plébániatemplomában évente 3-4 alkalommal szerepel körmeneteken (húsvét, úrnapja, zarándoklatok más búcsújáró helyekre). A gyöngyösi találkozó sok helyen megújította a szobrot hordozó fiatalok csoportját, megemelte a részvétel presztízsét.

c) *A nézők.* A búcsús ünnep és a hordozósobrok találkozási pontja lassan turisztalátványossággá válik. Sok helybeli, a környékbeli hegyvidéki üdülőhelyen pihenő turista megtekinti a körmenetet helybeliekkel, az éppen utcán járókkal, a városban átutazókkal együtt (a kolostor a nagy forgalmú buszpályaudvar közelében van). Az ünnepnek ezt a vonását erősítik a helyi televízió, a katolikus rádiók, azaz a médiumok képviselői. Maga a rendező ferences rendház is videó filmet készített az ünnepről, s több fotográfust bíz meg fényképfelvételek készítésével. Ezeket a ferences rendház honlapján lehet megtekinteni.

A körmeneti pompa

A barokk kor óta a körmeneti pompához hozzátartoznak a jelvényeik, lobogók alatt viseletükben felvonuló vallási társulatok, céhek, a hordozósobrok és képek. Használatuk azonban különösen az elmúlt évtizedekben, főleg a szocializmus vallásellenes légköre miatt, valamint a liturgia megváltozásának

hatására (1969) sok helyen visszaszorult. Ilyen következménye van a falusi települések elöregedésének, a fiatalok továbbtanulási célú elvándorlásának is.

Ebben a helyzetben a ferences rendház meghívása a hordozószobrok országos találkozájára ösztönzést adott a helyi hagyományok felélesztésére, a helyi népviselet megújítására és bemutatására, helyi közösségek és identitás újraformálására. Ebben a helyzetben jól elegyednek a vallási és a profán inspirációk.

A gyöngyösi búcsú újjászervezésének következtében egy járulékos elemből, azaz a körmenet fényét emelő hordozószobrokból és képekből, az esemény lényegi és központi eleme lett – a hordozószobrok és képek országos találkozója. A búcsú „fájdalmas” jellege háttérbe szorult. Az idősebb korosztály, kb. 60 év felett ennek külsőségeit, a gyász kifejezését, azaz a fekete ruhába öltözést, a saját bánat, gondok és gyász egybefonását Szűz Mária hét fájdalomával még gyakorolja, ám a több száz fiatal jelenléte, az általuk hordozott sok-sok virággal díszített Mária-szobor az ünnep hangulatát is megváltoztatta: az inkább Mária hét örömeinek ünnepét, s egy fiatalos, vidám népünnepély benyomását kelti.

A gyöngyösi búcsú *spirituális háttéréről* 1944-ben azt írhatta Bálint Sándor *Boldogasszony vendégségében* című lelki zarándok útikönyvében: „A gyöngyösi fiatal franciskánus nemzedék [...] megérezte, hogy nemzetünknek a népiségben való újjászületése népünk vallásos kultúrájának megszívlelése nélkül (lehetetlen) lenne” (Bálint 1944, 65).

Mi is hasonlót mondhatunk: a ferences kolostor mai fiatal szerzetes lakói megérezték, hogy napjaink emberét, főleg fiatalságát, a hagyományos búcsús ünnep mely elemeivel lehet megszólítani. Ez pedig esemény- és látványosság-központú világunkban a körmenet külsőségeiben rejlik. A körmenet, a látványosság azonban a nyilvános hitmegvallás eseményévé vált vagy válhat, és ezt követheti a hit bensővé válásának folyamata.

A búcsús ünnep fesztivalizációja

De mit jelent a fesztivalizáció? Legfőképp a közösségi ünneplést, a kis közösségek határainak kiterjesztését, nagy tömegek megmozgatását, ahol a külső megjelenés, a látványosság és pompa fontos alkotóelem. Alapjuk rendszerint valami „kitalált hagyomány”, újraalkotott hagyomány, amit települések, különböző intézmények, társulatok, etnikai vagy vallási csoportok támogatnak, létrehozván egy olyan ünneplést, ami általában valamilyen történelmi eseményen, vallási, népi, paraszti, ipari, táplálkozási vagy más kulturális elemeken alapszik, s azt szervezői a közösségi tér nyilvánosságába kviszik.

A fesztiválok közösségi értékeket, ideológiákat, identitásokat és folytonosságokat ünnepelnek. A gyöngyösi Fájdalmas Anya búcsúja a 21. századnak megfelelő formában újíttotta meg a Fájdalmas Anya évszázados tiszteletét, bevonva abba a társadalom újabb és szélesebb rétegeit is, a fiatalokat és a hagyományörzőket, új csatornákat és lehetőségeket nyitva a lelkipásztorkodás számára is.⁵

A fesztiválok látványosságok is. Helyek, idők és alkalmak a helyi kultúrák megmutatására. Minden fesztivál, akár vallási, akár nem, egy jól megszerkesztett kulturális performance, kidolgozott és megtervezett marketing és fogyasztási vonatkozásokkal.

Az újabb szakirodalom alapján kétségtelen, hogy nem csak ez a gyöngyösi, s nem csak vallási esemény mutatja a fesztivalizálódás jellemzőit. Magyarországon, de Európa-szerte is sok állami és lokális ünnepen is a fesztivalizálódás jellemzőit láthatjuk. Klaus Roth Európa mind keleti, mind nyugati részén a kultúra fesztivalizálódásáról beszél, amely azonban bizonyos részletekben különbözik egymástól (Roth 2008, 22–23). Kétségtelen, hogy napjainkban legtöbb nemzeti és vallási ünnepünk is fesztivalizálódott (Barna 2011). Kisebb helyi közösségek számára fontos, hogy éves kalendáriumukban megünnepeljék a helyi búcsú, a helyi védőszent vagy a helyi kulturális örökség napját. Hasonlóról van szó Gyöngyös esetében is. Általános tendenciának látszik ma Magyarországon, hogy a helyi templombúcsút, a helyi védőszent ünnepét mind gondosabban megtervezett „fesztiváli” külsőségekkel megüljék.

A hagyománynak mindig meghatározó szerepe volt a vallásos életben, különösen a katolikus életben. Ám az utóbbi két-három évszázadban a hagyomány veszített szerepéből minden téren, így a vallás terén is. Ezt nemcsak a szekularizáció és a laicizáció okozta, hanem a vallási és a profán területek éles elkülönülése is. A hagyomány különösen a 20. század második felében – részben a II. Vatikáni Zsinat hatására – szorult vissza a vallási kultúra területén. Ennek számos külső és belső oka volt. A nyilvános egyházi ünnep fesztivalizációja azonban új szerepet juttat a hagyománynak, hiszen az új ünnep a hagyományos és a modern keveréke.

A szervezők új generációja gyakran nyúl vissza a korábbi generációk hagyományához, alkalmazva és adaptálva azt az új társadalmi és egyházi körülményekhez. A hagyománynak új funkciót és társadalmi szerepet adtak. Nemcsak a búcsújáró helyeket töltik meg új élettel, hanem új helyek is keletkeznek. A feléledő vallási ünnepek mint „kitalált (=újraszerkesztett) hagyományok”

⁵ Kárpáti Kázmér ofm időközben elkészítette a máriás fiatalok kézikönyvét, ami jó lehetőséget kínál a fiatalok valláserkölcsei önnevelésére, nevelésére és irányítására.

fontos szerepet játszanak a kisebb közösségek és kistájuk helyi és vallási identitásának egyedi és szimbolikus kifejezésében. Egy szelekciós folyamatnak lehetünk tanúi, amelynek során a modernitás igénye a hagyomány elemeiből választ, és felhasználja azt vagy azokat az új elem felépítésében. A leglátványosabb folyamat pedig a fesztivalizáció, az élettel teli, eseményekben gazdag, nyilvános tömegünnepségek megrendezése, azaz a közösségek nyitása, kifelé fordulása. Egy ilyen keretben a vallási és a laikus (profán) kultúra egymás felé mozdul. Ilyen alapon a vallási ünneplés és a körmenet megújulhat, és a vallási a helyi kultúra és identitás szimbolikus megnyilvánulásává válhat.

A fesztiválok az ünnepkultúrában elfoglalt helye rég felkeltette az antropológusok, folkloristák figyelmét. A fesztiválok tematikus ünnepek, van témájuk. Tervezett, előre tervezhető komplex jelenségek, meghatározott jelentéssel. E jelentések egyéni, közösségi, kulturális és gazdasági szinten is megfoghatók. A tapasztalat az, hogy az egyéni és a közösségi, a kulturális és gazdasági együtt jelentkeznek, de el is válhat egymástól. Az esemény szervezőinek mindezekkel a folyamatokkal tisztában kell lenniük. Előre számolniuk kell azzal is, hogy az általuk megtervezett események és az egész program milyen hatással van a résztvevőkre, hogyan befolyásolja az emberi interakciókat, a hallgatóságot, a résztvevőket, s hogy tudni kell azt is, hogy maguk a szervezők milyen hatást kívánnak elérni. Ez gyakran elmélyült és tudatos kulturális ismereteket és környezet-pszichológiát kíván meg tőlük (Getz 2010).

A fesztiválok erős helyhez és lokális társadalomhoz kötöttségük miatt, segítenek egyfajta önazonosságtudat megjelenítésében, és segítenek az embereknek közösségükhöz kötődésben. Más, előre megtervezett eseményekhez hasonlóan támogathatják és megerősíthetik a csoportidentitást. A fesztiválok pozitív önazonosságtudathoz vezethetik a lokális közösségeket. Olyan társadalmi konstrukcióknak tekintendők, amelyek vidékenként és korszakokként változó képet mutatnak. Amíg a régi ünneplések „organikus módon” keletkeztek a mezőgazdasági munkák vagy az évszakok ciklusa alapján, addig a modern fesztiválok összetett célokat követnek, amikhez érdekek és jelentések kötődnek. A fesztiválok országoként is változhatnak. A kultúrák közötti különbségeket azonban még nem vizsgálták szisztematikusan.

A közösség (communitas) kifejezés, ahogy Turner (Turner 1995) használja, az egyenlő résztvevők közötti összetartozás érzésére utal. Ezt látjuk például a zarándoklatoknál, de a fesztiváli gyakorlatban is. A kutatások alátámasztják a „communitas” ilyenfajta megjelenését a megtervezett eseményeknél. Beszélhetünk tehát „ünnepi társadalmiasságról” (festive sociability) (Costa 2002), aminek fontos szerepe van a hagyomány átadásában.

Arnold van Gennepnek (Van Gennep 1965) az átmenet rítusairól szóló tanulmányától kezdődően a kutatók leírták a rítusok és a ünnep kapcsolatát, aminek számos vallási és spirituális szimbolikus jelentése van, Eric Hobsbawm és Terence Ranger (Hobsbawm – Ranger 1983) pedig kortárs „kitalált hagyományokról” beszél.

A fesztiválok lényeges részei a búcsújárásoknak vallási vagy spirituális értelemben. A vallási pompa eszközeivel megtartott népes körmenetek a szocializmus idején az alternatív gondolkodás és viselkedés kifejezőeszközei voltak vagy lehettek. Akkor is és napjainkban is összeforraszthatnak a nemzeti gondolat kifejezésével. Különösen jól látjuk ezt, amikor a legnépesebb magyar kegyhelyet nézzük, Erdélyben Csíksomlyót, ahol a pünkösdi búcsún évente 300–500 ezer ember jön össze – nemcsak katolikusok, és nemcsak hívők. E nemzeti-patrióta, politikai tartalmat hordozó kegyhely a lokális identitás megerősítője is: a moldvai magyarok és a székelyek többsége mind helyi viseletben jelenik meg az ünnepen. A csíksomlyói búcsú, mint minden más fesztivál, így látványosság is egyúttal. A helyi kultúrák megjelenítésének helye, ideje és alkalma. Mindegyik, a vallási és nem-vallási is, egy jól szerkesztett kulturális előadás, amelyekhez marketing és fogyasztási jellemzők is kapcsolódnak.

S itt kell szót ejtenünk a fesztiválok látogatóinak, szervezőinek motivációjáról, esetünkben konkrétan a gyöngyösi búcsú résztvevőinek motivációjáról. Más szóval arról, *ami a látvány mögött van*:

- a megújított ünnep révén Gyöngyös ismét a ferences lelkiség egyik fontos kisugárzó és inspiráló helyévé lett a búcsú dinamizmusával. A befelé forduló, csendes Mária-ünnepből a külvilág felé forduló, eseményközpontú ünnep lett. Ez a megújított búcsús ünnep szerencsésen ötvözi az egyéni és a közösségi vallásgyakorlatot;
- megerősödött a helyi kulturális értékek (pl. viselet) őrzésének és megmutatásának igénye;
- feléledtek a máriás fiatalok csoportjai, s erősödhet a csoporthoz tartozás lelkiségi tartalma: tisztaság, vallásosság, szolgálat;
- megerősödtek az egyházközségi kapcsolathálók Gyöngyösön is és a kibocsátó helyeken;
- a látvány pedig, a hordozó Mária-képek és -szobrok körmenete, felvonulása (közösségi) reprezentáció és demonstráció: a hit jelenvalóságának is fel- és megmutatása.

A fesztiválok esetében sajátos módon együtt mutatkozik meg a tradíció és az innováció. Az ünnep nemcsak megőrizz, hanem teremt is hagyományt. Ez történt és történik a gyöngyösi búcsú esetében is, amikor egy másodlagos hagyományos elemet a rendezők kiemeltek, és központi helyre illesztet-

ték. Ezzel nemcsak átalakították a napi eseménysor egész szerkezetét, hanem az eseménysor jellegét is megváltoztatták. Fesztivalizálódott nyilvános egyházi ünnepeink a hagyományos és a modern ötvöződését, keveredését mutatják, s a laicizálódás bizonyos jeleit is mutatják. A hagyomány újraszerkesztése a fesztivalizáció folyamatában ilyen eredménnyel jár tehát napjainkban.

Irodalom:

- *A Catholic Dictionary*. Edited by Donald Attwater. Third Edition. New York, 1958.
- Anttonen, Pertti: Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. *Studia Fennica Folkloristica* 15. Helsinki, 2005.
- Bálint Sándor: *Boldogasszony vendégségében*. Kassa, 1944.
- Barna, Gábor: Culture of Feasts Today. Commemorial Rites of National and Calendar Feasts. In: Barna Gábor (ed.) *Vallások, határok, kölcsönhatások/Religions, Borders, Interferences*. Szeged–Budapest, 2011, 107–114.
- Cohen, Eric: *Symbolic Construction of Community*. London, 1995.
- Costa, X.: Festive traditions in modernity: The public sphere of the festival of the “Fallas” in Valencia (Spain). *The Sociological Review*, 50 (2002) 4, 482–504.
- Falassi, Alessandro: *Time Out of Time: Essays on the Festival*. Albuquerque, 1987.
- Hesz, Ágnes: Festival and Local Identity in a Hungarian Village. In Klaus Roth (ed.) *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Zürich, Berlin, 2008. 253–261.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger: *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983.
- *Magyar katolikus lexikon IV*. Szerkeszti Diós István. Budapest, 1998.
- Pieper, Josef: *Zustimmung zur Welt. Eine Theorie des Festes*. München, 1963.
- *Praktisches Lexikon der Spiritualität*. Hg. Von Christian Schütz. Freiburg, Basel. Wien, 1992.
- Roth, Klaus (Hg.): *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Zürich, Berlin, 2008.
- Turner, Victor: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. New York, 1995.
- Van Gennep, Arnold: *The Rites of Passage*. Second Impression. London, 1965.

- Verebélyi Kincső: *Szokásvilág*. Studia Folkloristica et Ethnographica 45. Debrecen, 2005.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette Dr. Ladányi Sándor. Budapest, 1977.

Írások az Internetről:

- + Getz, Donald: The Nature and Scope of Festival Studies. *International Journal of Event Management Research* Volume 5. Number 1, 2010. <http://www.ijemr.org/docs/Vol5-1/Getz.pdf> Letöltés: 2011. november 5.
- + Karpińska-Krakowiak, Małgorzata: Festivalization of the city. Contemporary examples. In. *Urban People. Lidé Města*. <http://lidemesta.cz/index.php?id=41&autor=606> Letöltés: 2011. november 5.